

אמר 'יהא חלקי' וכו', לזרז את הבריות (מהרש"א, וכן שאר 'יהא חלקי' דלהלן. וראה תוס' בכורות ב, ב ד"ה שמא). או אמר כן משום שהיה ענין, ואכל רק שתי סעודות, וכמאמרם (לעיל ע"א) שאם אין לו יקיים 'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות', ועל זה התפלל שיהא חלקו מאוכלי שלש סעודות בשבת (שפת אמת).

הקורא הלל בקל יום הרי זה מחרף ומגדף, שמתוך שאומרו תמיד, אינו מרגיש להתעורר בימים שקבעו חכמים אמירתו כהודאה על הניסים שארעו בהם, ויבוא מזה להכחישם (מאירי, בפי' שני בשם 'יש מפרשים'). או משום שאמירת ההלל נתקנה כהודיה להש"ת שמציננו מצרות הבאות עלינו (ראה פסחים ק"ז, א), כשם שדוד המלך ע"ה אמרו על צרותיו, וכשאומרו בכל יום נראה שסובר שהקב"ה לא יעשה לנו עוד ניסים ונפלאות, ועל כן משבח על ניסים שכבר היו (רבינו יונה ברכות, כג, א מדפי הר"ף), ובכל יום' לאו דוקא, אלא כל שקוראו שלא בזמנו, הרי זה מחרף ומגדף (מחזור ויטרי רל).

בפסוקי דזמרא, שני מזמורים שבתהלים (קמח, ו-קט) שמוזכר בהם השון 'הלל' פעמים רבות (ע"פ רש"י כאן, וריב"ן המובא בגניז ראשונים' ברכות פרק חמישי). או שהכוונה על כל פסוקי דזמרה חלקי (ר"ף; מאירי). ואף שכל אדם אומר פסוקי דזמרה, אמר 'הא חלקי מגומרי הלל בכל יום', היינו עם אלו אינם מסתפקים באמירה גרידא, אלא שמחשבת ההודאה קבועה בלבם תמיד (בן הידיע).

דמדומי קמה, כשהיא אדומה, בשחרית מיד אחר הנץ, ובערבית סמוך לשקיעתה (רש"י). ולכן גם אם יתאחרו דקה או שתים אחר הנץ לא אכפת לך, כי היא עדיין אדומה (כף החיים או"ח נח, י). ו'ערבית סמוך לשקיעתה' הכוונה שיקדים להתפלל מנחה לעת ערב לפני השקיעה (יד אהרן ל"א אלפנרדי) על טור או"ח רלה, ע"פ מש"כ רש"י בברכות ט, ב, ויש שפירש, שהכוונה שיקדים להתפלל ערבית קודם שקיעת החמה (שם, בשם מעיל שמואל).

ממית בדרך מצוה, שאעסוק מצוה בעת שיגיע זמני להיפטר, ואין הכוונה שהמיתה תהא מחמת המצוה, שהרי מביאר בפסחים (ה, א) ששלוחי מצוה אינם ניזוקים (מהרש"א). או הכוונה שהמצוה אכן גורמת את המיתה, אלא שזה להנאתו ולטובתו, שהמיתה היא כפרתו, ומזומן על ידה לחיי העולם הבא (פלא יועץ, שמיה).

ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי, שטבריה היא בעמק, ולכן החמה נכנסת מעיניהם מבעוד יום וסבורים שחשכה ומקדימים לקבל שבת. ואילו ציפורי יושבת בראש ההר ובשעת השקיעה עדיין האור גדול וסבורים שעדיין יום, ועל כן מאחרים את יציאתה (רש"י). וכדי שלא יבואו לידי חילול שבת, עשו סייג להקדים את כניסת השבת ולאחר את יציאתה (רב נסים גאון. וראה רעק"א בגליון הש"ס ביאורים נוספים).

ממושיבי בית המדרש ולא ממעמידי בית המדרש - יהא חלקי עם הממונים המאספים את התלמידים לבית המדרש, ואל יהא חלקי עם הממונים המודיעים על הגעת זמן האכילה ומפסיקים אותם מלימודם (רש"י). או הכוונה 'הא חלקי ממושיבי בית המדרש' - עם אלה שיש להם מקום ישיבה בבית המדרש ומחמת כן אינם ממחרים לצאת ממנו, ולא ממעמידי בית המדרש' - עם אלו שאין להם מקום ישיבה, ומחמת קושי העמידה ממחרים לצאת (מהרש"א). ויש שפירש ש'מעמידי בית המדרש' הם היוצאים ראשונה מבית המדרש, שגורמים לאחרים הרואים אותם לצאת שיצאו אף הם ומבטלים אותם מלימודם (מהר"ל).

נותנין לו משאלות לבו, 'נותנין לו נחלה בלי מצרים' - מידה כנגד מידה, שכשם שהוא מפזר מעות בלא שיעור לצורך שבת, כן יתנו לו נחלה בלא שיעור. 'ניצול משעבוד גליות' - לפי שמקבל עליו עול שבת, מעבירים ממנו עול מלכויות. 'נותנין לו משאלות לבו' - כדי שיוכל למלאות חפצו מכל עונג שירצה (ב"י או"ח רמב, בשם מהר"י אבוהב). או 'נותנין לו משאלות לבו', משום שאף שהרהור במלאכה אסורה מותר, מכל מקום מצוה שלא להרהר, אלא יהא דומה בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה, וכשם שהחליט במחשבתו שאינו חסר לו כלום, מידה כנגד מידה לא יחסר לו כלום (ותוספת שבת הקדמה לסי' רמב).

'וקראת לשבת ענג' הוי אומר זה ענג שבת, וכשם שיש עונג באכילה, כך יש עונג בהנאת הגוף, ומצוה לאדם לענג את גופו (יראים תיב), ומטעם זה יזהר שלא ללכת יחף בשבת (ב"ח או"ח רמב, ה. וראה מש"ב ש"א, סב, ומש"ב מהר"ד דרשו שם הע' 47).

בתבשילי של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין, מאכלים חשובים בזמן התלמוד (רש"י). ולא דוקא אלו, אלא כל דבר מאכל הערב לאדם (יראים תיב). ודקדקו לומר 'ראשי שומין', משום שבביצה (כה, ב) אמרו 'לא יאכל אדם שום וצבל מראשו אלא מעליו', וביאר הפרישה (או"ח קע, ח) שראש השום הוא המשובח שבו והעלים הם החלק הגרוע, ואם אוכל מהמשובח תחילה נראה כרעבתן, אבל בשבת יתחיל לאכול מראשו, שכיון שלכבוד שבת הוא עושה אינו נראה כרעבתן (תועפות ראם שם). ויש סובר, שאכילת דגים בשבת היא חיוב גמור מן התורה (בית הלל י"ד ריה, א, בהג"ה מנן המחבר בדת רש"י), והרמב"ם והשו"ע שהשיטתו דין זה, משום שלדעתם הוא רק למצוה מן המובחר (שו"ע הרב קונטרס אחרון או"ח רמב, ד). ■ להלכה, טוב שיאכל בכל סעודה משלש סעודות דגים [אם לא שאין נאותין לו לפי טבעו או ששונאן, ששבת לעונג ניתנה, ולא לצער] (מש"ב רמב, ב).

אפלו דבר מועט, אם השעה דחוקה לו (טור או"ח רמב). ■ וכן הלכה (מש"ב ש"א, א).

מוחלין לו אם עשה תשובה, שלולי תשובה מה טעם ימחל לו, אלא שבכל חייבי כריתות ומיתות בית דין - תשובה ויום הכיפורים תולין ויסורין ממרקין (ראה יומא פ"א, א), ואם שמי שבת כהלכתה, די בתשובה לחוד (ט"ז או"ח ריש ס"י רמב). והטעם שמוחלין לו, שבשמירת השבת מודה שה' אחד, ושהוא ברא הכל, ומה שעובד עבודה זרה הוא רק מחמת היצר הרע המסיתו (מהר"ל).

אלמלי שמורו ישראל שבת ראשונה, לא שלטה בהן אמה וְלָשׁוֹן וְכוּ', שאם עמלק לא היה נלחם בישראל, לא היו שום אומה ולשון נלחמים בהם, שהיו יראים מן הניסים שנעשו להם במצרים ועל הים, אך לאחר שבא עמלק ונלחם בישראל, אף על פי שהשיבו לו גמולו בראשו, מכל מקום נתן יד לפושעים להלחם עם ישראל (ב"י או"ח רמב, בשם מהר"י אבוהב).

אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלים, ולכן נוהגים לומר בליל שבת פסוק 'ושמרו בני ישראל' בין גאולה לתפילה, להזכיר שאם ישמרו את השבת כראוי, מיד נגאלים (אבודרהם סדר מעריב של שבת). ■ להלכה, נוהגים לומר בין גאולה לתפילה פסוק 'ושמרו בני ישראל' (מש"ב רסז, ט, וראה שם במהר"ד דרשו הע' 21 דעות נוספות, ופרטים נוספים).

מאוכלי שלש סעודות בשבת, שאמנם אכילת שלש סעודות בשבת חובה, אבל לא היתה חשובה בעיני העם לדקדק בה, לכן